

Vadsztrájkok

Az IG Metall becslése szerint 1970 októberében a nyugat-német fémipar 560 000 munkása és alkalmazottja vett részt az egyes szövetségi államokban (landokban) érvényes szerződésekkkel kapcsolatos vadsztrájkokban. Széles körű vadsztrájkok zajlottak le Angliában is. E mozgalom figyelemre méltó újjáéledés az után a vadsztrájkhullám után, mely 1969-ben indult ki a nyugatnémet fémiparból, és hamarosan más iparágakra, sőt a közalkalmazottakra is áttért.

Kétségtelenül rendkívül jelentős a nagy szakszervezeti harcok újrafellobbanása olyan országokban, amelyekben hosszú ideje „társadalmi béke“ honol, mint például Nyugat-Németországban és Svédországban, vagy amelyekben nem volt béke ugyan az üzemekben, de a legtöbb ágazatban csupán *hagyományos* ellentét uralkodik a tagság és a szakszervezeti csúcsszervek között, mint például Angliában. Nyilván el-sietett volna ezekből az eseményekből arra következtetni, hogy a szóban forgó országokban szabályszerű társadalmi válság érlelődik, annál is kevésbé, mert hiszen mind az érdekelt kormányok, mind pedig a vállalkozók bebizonyították, hogy képesek az ilyenszerű megmozdulásokat hathatós beavatkozással, különféle manőverezésekkel elfojtani, mégpedig éppen a harc legelőrehaladottabb mozzanatai során, például az 1969. szeptemberi nyugatnémet sztrájkokban, a svéd bányászok 1970. januári, az angol dokkmunkások 1970. szeptemberi és a belga bányászok tavalyi és idei sztrájkjában. Ennek ellenére Nyugat-Németország, Nagy-Britannia, Belgium, Skandinávia (s még inkább Francia- és Olaszország) vonatkozásában felmerül a kérdés, vajon — katonai szakkifejezéssel élve — e munkáscsatározások nem jelentik-e — legalább is potenciálisan — egy „háború“ kezdetét.

Nyugat-Európa „vaddá“ lett?

Ezt a kérdést már nagyon komolyan feltette önmagának az európai kapitalizmus. Erre utal többek között a vállalkozói szervezetek élén bekövetkezett számos változás, valamint új stratégiájuk több országban (Olaszország, Franciaország, Nyugat-Németország), továbbá a nemzetközi polgári sajtó fokozott erőfeszítése a szakszervezeti harcok elemzésére.

Az európai burzsoázia riadalma először is annak a körülménynek tulajdonítható, hogy vadsztrájkokról van szó: 1969-ben és 1970 elején csaknem minden nyugat-németországi, belgiumi és skandináviai sztrájk a szakszervezeti vezetőség beleegyezése nélkül folyt le. Mindaddig a vadsztrájkok úgy tűntek, mintha Nagy-Britannia sziget-voltából következő kiváltságának, a „shop steward“-ok (üzemi bizalmiak) „fegyelmetlenségének“ volnának a következményei. Paradox módon ugyan ezeknek a bizalmiaknak azt a képességet tulajdonították, hogy — miközben nem tartják be a játékszabályokat — munkások millióit tudják megmozgatni. Ez azon-

ban nem adott magyarázatot arra, hogyan szaporodtak el ennyire a vadsztrájkok Angliában: míg a háború utáni első években az összes munkakonfliktusok fele vezetett vadsztrájkhoz, 1968-ban már 95 százalékuk. Most pedig — a *La Stampa* című olasz lap szerint — egész Nyugat-Európa „vaddá” lett.

De az európai baloldal egy része is, s nem csupán az, amely magát „parlamenten kívüli”-nek nevezi, a jelek szerint kimagasló jelentőséget tulajdonít a harcok „vad” jellegének. Vitathatatlan, hogy ebből az alkalomból a szakszervezeti formák a maguk egészében válnak kérdésessé; üzemi és összviszonylatban egyaránt, a szakszervezet és a munkások közötti viszony, a mozgalom és a szerződéses kötöttségek, a munkakörülmények, a technológia, a munkaszervezés és a gazdaságpolitika között fennálló viszony leglényegesebbnek mondható kérdéseiben. Az is nyilvánvaló, hogy a vadsztrájkok felborítják a szakszervezet és a munkások közötti viszonyt ott, ahol ez a munkások harci készségére fékezően hat, s ezáltal a szakszervezeti struktúrák egész nagy problémakörét is felvetik. Elsősorban azonban egy ennél is alapvetőbb kérdést vetnek fel: a munkásnak az üzeméhez, a technológiához és a korszerű munkaszervezéshez való viszonya kérdését, márpedig ez alapvető problémája a munkások társadalmi szerepének.

Objektív okok

Az angolok, akik alapos elemzéseket készítettek a vadsztrájkokról, nem véletlenül írták már 1968-ban: a „shop steward”-ok e harcokkal bizonyos szükségszerűségnek tettek eleget, hiszen az ipar fejlődésével jár, hogy a szakszervezeti vezetőknek sokkal nagyobb szervezeteket kell vezetniük, mint azelőtt, ami a vezetőség és a tagság kapcsolatait megnehezíti, a különféle iparágak közti érdekösszeütközéseket kielezi, a tárgyalási eljárást elnyújtja, a kollektív szerződéseket átfogóbbá, ugyanakkor kevésbé egyöntetűvé teszi, s fejtegetéseiket azzal a megállapítással végzik, hogy a vadsztrájkok paradoxálisak ugyan, de (s ez a vállalkozóknak szól) jobb „velük megalkudni”, mert különben „ártalmasabb harci formákra” kerülhet sor, és a jövedelmi politika már nem volna keresztmúlthető (*Trade Unions and Industrial Relations*. London, 1968). A nyugatnémet fém munkások múlt őszi vadsztrájkjainak jellegére vonatkozó elmékedésekben a külföldi szemlélők hangsúlyozzák, hogy az NSZK-ban most — 1969-cel ellentétben — már nem hártják a felelősséget az állítólagos „felforgatókra”, nem törnek ki felháborodott méltatlankodásban, hogy kialakult a vadsztrájkok szilárd „intézménye”, és lényegében „tudomásul vették” az új való-ságot.

A *Welt der Arbeit*, a Nyugatnémet Szakszervezeti Szövetség lapja 1970. október 2-án Georg Benznek, az IG Metall egyik vezető funkcionáriusának tollából az alábbi értékelést közölte: „Meg kell szoknunk a jövőben elfogadni ezeket a vadsztrájkokat és más hasonlókat, kell ha kellemetlenek is. A folyamatban levő »bérmenetektől« függetlenül a tudomány és technika eredményeinek az üzemekben történő gyors alkalmazása olyan összeütközésekhez vezet, amelyekre a szokásos kollektív szerződések nem adnak választ, és amelyek alapot szolgáltatnak a munkások spontán reagálásának. Így például gyakran egyik napról a másikra munkások ezreit helyezik át egy más (alacsonyabb) bércsoportba.” Ehhez még hozzátennénk: ma elsősorban a sztrájkoknak vállalati síkon való megszervezése és demokratikus vezetése a feladat. Günter Triesch, az Ipari Intézet (egy vállalkozói szervezet) vezetője a közelmúltban jelentette ki a nyugatnémet Kereszténydemokrata Unió társadalompolitikai bizottságában: igaz ugyan, hogy „a rendes játékszabályokhoz igazodó szakszervezeti politika kielégítő alapot nyújtott a vállalkozóknak az üzemi költségek

előzetes kiszámítására", de ugyanúgy igaz az is, hogy „az utolsó tizenkét hónapban (vagyis az 1969-es vadsztrájkok óta) ezek a játékszabályok elégtelennek bizonyultak". Más szavakkal: az üzemi harcok megkívánják a szakszervezeti mozgalom autonómiáját bérkérdésekben, és áttörik a vállalkozói program határait.

Régi problémákat újra átgondolni

Lényegében tehát azt mondhatni, hogy a régi típusú „társadalmi béke" nem lehet tartós, mert a korszerű termelés-szervezés törvényszerűen váltja ki az efféle üzemi, sőt részleg szintű sztrájkokat, szoros összefüggésben a munkakörülményekkel. Sokáig úgy tűnt, mintha éppen a termelés korszerű tőkés szervezése volna a legjobb táptalaja a munkásosztály beilleszkedésének, melynek tipikus kifejezése a szociáldemokrata beállítottágú szakszervezetek égisse alatti hosszas közép- és észak-európai „társadalmi béke" volt. A hagyományosan osztályharcos szakszervezeti mozgalom veresége Franciaországban és Olaszországban az ötvenes évek közepe óta látszólag egybeesett a modern kapitalizmus kifejlődésével ezekben az országokban, sőt, ennek folyamányaként könyvelték el. Nem kétséges, hogy a bérharc ügye a korszerű tőkés termelés-szervezés adottságai között új alakban jelentkezik, s hasonlóképpen a szakszervezet és a munkásság viszonya is, amint ezt elsősorban az olasz szakszervezeti mozgalom gazdag tapasztalatai tanúsítják. Ám a marxista „baloldal" soraiban is megvolt a hajlandóság annak a feltételezésére, hogy az imperializmus anyaországában már nem a közvetlenül termelő munkásokból kisajtolt haszon áll a tőkés gazdaság középpontjában, hogy a munkásosztály veszített súlyából és már nem a hagyományos marxista meghatározás értelmében zsákmányolják ki, ezért a bérharc veszít jelentőségéből.

Ma azonban éppen ezekben a kérdésekben a tények felülvizsgálatra kényszerítetek, s ez még a szociáldemokrata szakszervezeti vezetőkre is érvényes, akik pedig a legtovább voltak meggyőződve az osztályellentéteknek az ún. „érett" kapitalizmusban bekövetkező elhalásáról vagy legalábbis fokozatos gyengüléséről.

Eppen ezért érdemes új megvilágításban szemlélődéseink tárgyává tenni régi problémákat, például az ún. jövedelmi politikát is. Egyébként, hogyha „általánosságban" szólunk arról, hogy egész Európában kudarcot vallott a jövedelmi politika, ez csak félig igaz. A helyzet nyilván változott, miután a vállalkozóknak sok országban sikerült a jövedelmi politikát hosszú ideig alkalmazniuk, különösen ott, ahol kevés szó esett róla (Nyugat-Németország, Svédország). Ugyanakkor azonban a központi bérszerződés révén a szakszervezetek is kivették részüket a jövedelmi politika alkalmazásából, néhol kifejezett módon, mint például Svédországban, másutt meg hallgatólagosan, mint Nyugat-Németországban. Azonban a jövedelmi politika mind alaki, mind ténybeli válságában a döntő mozzanat nem a mennyiségi — a megengedhető béremelések mértéke —, hanem a minőségi vetület: a jövedelem-politikát illetően a szakszervezetek két tekintetben is eltávolodnak a munkások tényleges igényeitől: először annak a különbségnek a következtében, mely a szakszervezeti bérminimumok és a valóságos bérek között fennáll, másodsor a bérszínvonal és a munkakörülmények elválaszthatatlansága folytán.

A válság okai

Az a körülmény, hogy az egyezményes bérek — amelyeket az olyan rendszerekben, ahol „társadalmi béke" és „jövedelempolitika" uralkodik, a szakszervezetekkel folytatott tárgyalásokon állapítanak meg — nem azonosak a vállalatok által

valóban fizetett bérekkel, s nem is függnek össze a munkakörülményekkel, hosszú ideig hatalmas előnyt jelentett az európai kapitalizmus számára. Sikerült a szakszervezeteket olyan tárgyalásokra készíteni, melyek nagymértékben látszólagosak voltak és a politikailag fékező kormánybeavatkozások jegyében álltak, másfelől a vállalatokban jórészt szabad kezük volt a vállalkozóknak, hogy a valóságos bérekkel és a munkafeltételekkel manőverezhessenek.

Ez, s nem annyira a hivatalos — közmegegyezés szerinti — s főleg nem a kormányok megszabta béremelések mennyiségi korlátozása volt a jövedelempolitikát és társadalmi békét hirdető összes rendszerek fő támasza. Mármost épp ez a támasz ingott meg, s a vállalkozók éveken át habozás és minden erkölcsi meggondolás nélkül éltek ezzel a lehetőséggel. Csúcskonjunktúrák idején az üzemi és személyi bérjavítások mindenkor magasan meghaladják a díjszabás szerinti béremeléseket, sorozatosan több éven át is. Nyugat-Németországban 1966—1967-ben a díjszabás feletti béreket (melyek ott 20—60%-kal haladták meg a bérminimumot) messzeemenően és kíméletlenül megnyirbálták. S a bérek körüli mesterkedésnek a hatása még megsokszorozódott a munkakörülmények körüli fondorlatok következtében.

Tendencia tanácsok létesítésére?

Az események elsősorban harcosabb magatartásra és a munkásokkal való közvetlenebb érintkezésre készítetik a szakszervezeteket. Valószínű, hogy többé már nem válnak a tárgyalási bürokrácia túltengéseinek áldozatává. Elegendő arra emlékeztetnünk, hogy a svéd bányászsztrájk hónapokig tartó tárgyalások után tört ki; a tárgyalások Stockholmban, tehát a sarki övezet bányavidékétől több mint ezer kilométerre folytak anélkül, hogy egyetlen szakszervezeti képviselő is közvetlen kapcsolatot létesített volna a munkásokkal. Vagy: a nyugatnémet acélmunkások 1969 szeptemberében sztrájkba léptek, amikor látták, hogy a gépészek számára egy, az ősszel lejáró díjszabáshoz hasonló béregyezményben a nyári szabadságok időszakában alkudtak meg a felek, amikor tehát a munkások nagyjából távol voltak.

A szakszervezetekre azonban nem csupán az a feladat vár, hogy harcosabb magatartást tanúsítsanak a hagyományos bérkövetelések kapcsán és hogy kevésbé bürokratikusán folytassák a bértárgyalásokat. A Nyugat-Németországban, Nagy-Britanniában és Skandináviában szerzett tapasztalatok arra tanítanak, hogy nem egy konfliktus megoldható ezen az úton, és hogy a kormány és a vállalkozók, ha sztrájk tör ki, késznek mutatkoznak előzékenységet tanúsítani a szakszervezetek iránt, s a hagyományos harcok (vagy pusztán demagóg) szakszervezeti vezetőtípus kedvéért mellőzni az „újtól”, a „technikától” és „közgazdaságtantól” eltelt szakszervezeti funkcionáriust. Tapasztalt szakszervezeti vezetők, akiknek jobb a kapcsolatuk a tömegekkel, megfigyelték azonban, hogy az utóbbi évek harcai másfajta problémákat vetnek fel, mert a szakszervezeteket arra szorítják, hogy a tényleges bérek és a valóságos munkakörülmények szintjén avatkozzanak be.

Ha azonban az általános bérköveteléshez az üzemi és személyi tényleges bérek ellenőrzésének és ezek szerződéses kikötésének követelése járul, s ha azt még a munkafeltételek ellenőrzésének és megjavításának az igényével tetézik, akkor a szakszervezeti vezető jól tudja, hogy mindezt csak igen nehezen lehet felülről elintézni, hogy új viszony alakul ki a tagság és a szakszervezeti csúcsok között, s azt is, hogy a harc átterjedhet a kapitalizmus „érinthetetlen” előjogaira is.

Ilyen összefüggésben túlzás volna ugyan szabályszerű „tanácsi tendenciáról“ beszélni, de kétségtelen, hogy erőteljes tendencia jelentkezik itt is — s nem csupán a harcok idején — a szakszervezeti mozgalom demokratizálására. A társadalmi béke rendszerébe illeszkedő olasz üzemi bizottságok és a nyugatnémet üzemi tanácsok típusához tartozó hagyományos üzemi képviselők megfelelő voltának kétségbe vonása meglehetősen általános jelenség, és a küldöttség-típushoz tartozó közvetlen képviselő kibővítését célozza. Nem véletlen, hogy a négy és fél millió nyugatnémet fém munkás választotta szakszervezeti küldöttek száma az utolsó két évben 88 000-ről 112 000-re emelkedett, hogy Nagy-Britanniában figyelemre méltóan újraeled az üzemi bizalmiak tevékenysége, hogy a svéd bányászsztrájkot heves vita kísérte a hiteles munkásképviselő mibenléteről (nem is szólva az olaszországi munkásküldöttek mozgalmáról és a spanyol munkásbizottság nagy fontosságú tapasztalatairól). Bizonyára nem véletlen az sem, hogy minden európai országban, ahol a vállalkozók új vezetőkre találtak, megpróbálnak olyan politikát keresztülvinni, melynek kapcsán feladják a múltbeli, otromba módon egymás fölé helyezett keret-bérdíjszabások rendszerét, viszont ragaszkodnak ahhoz, hogy a szakszervezet elhatárolja magát az üzemi munkaszervezés ügyeiben megnyilvánuló vállalkozói abszolutizmust támadó sztrájkoktól, vagy hogy legalábbis ne támogassa ezeket.

Új nemzetközi akcióegység

Nagyon nehéz ezeket a jelenségeket közös nevezőre hozni, és igen nagy a gépies általánosítás veszélye. Ennek ellenére kétségtelen, hogy ezek a tendenciák adottak, legalábbis abban az értelemben, hogy az operatív demokrácia jegyében új fogalmazást kapjon a dolgozók és a szakszervezet viszonya, annak a tendenciának az értelmében, mely a munkások reagálásából fakad a mai tőkés termelési módban uralkodó valóságos bér- és munkafeltételekkel szemben; ez a reagálás kétségkívül nehézséget jelent Nyugat-Európában a hagyományos szerződésrendszer számára. Nem állíthatjuk, hogy e tendenciák elég erősek volnának ahhoz, hogy a nyugat-németországi, nagy-britanniai, skandináviai és németalföldi szakszervezeteket válságba döntse, s hirtelenében alapvető megújulást váltsanak ki a szó osztályharcos értelmében. De új problémák kerültek felszínre, és csak vajmi nehezen tűntethetők el.

Hosszú évek óta mindenképpen ez az első eset, hogy európai viszonylatban napirendre került a bérharcok további távlatainak, valamint a szakszervezetek osztályharcos értelemben vett megújulásának a témája. Ez objektív módon megfelel azoknak a kérdéseknek, amelyekkel szemben találják magukat a munkások a mai kapitalista kizsákmányolás következtében.

Ami ezt a valóságot illeti, a munkásmozgalomban rendkívül korlátozott a tényekről szóló hírközlés s a szóban forgó kérdésekről folytatott vita. Valamely európai ország egyszerű szakszervezeti tagja gyakorlatilag képtelen kellően tájékozódni más országok munkásainak harcairól: megismerni a mélyebb okokat, a követelések tartalmát, a harci formákat, az eredményeket. A nemzetközi szakszervezeti híryanagok forrásai csaknem kizárólag a nagy polgári lapok. A különböző országokbeli szakszervezeti aktivisták számára rendezett összejövetelek és viták a munkások valóságos problémáinak érdemi és összehasonlító vizsgálatáról túlságosan ritkák, mégpedig nemcsak olyankor, amikor a különböző nemzetközi szakszervezeti központok részvételével folynak, hanem az egyes központokon belül is. Márpedig a kölcsönös információ, elemzések és javaslatok, a munkásosztály valóságos ügyeiről folytatott módszeres tanácskozások rendszere elengedhetetlen feltétele a nemzetközi akcióegységre, a politikai követelések összehangolására és a munkások szak-

szervezeteikkel való demokratikus viszonyának elérésére irányuló kezdeményezéseknek.

A „társadalmi béke“, a „jövedelmi politika“, a munkásharcnak a „pluralista“ társadalom „konfliktusosságára“ való leegyszerűsítése: ezek voltak — gyakorlatban és elméletben egyaránt — az ötvenes évektől kezdve a hatvanas évek végéig az európai szociáldemokrata szakszervezetek hitcikkelyei s egyben az európai szociáldemokrácia politikájának alapja, melynek szemszögéből a párt és a szakszervezet között, miként a múltban, most is szoros összefüggés áll fenn. Ennek következtében nem beszélhetünk szakszervezeti önkormányzatról, ha nem vesszük tekintetbe, hogy Nyugat-Európában az ilyen természetű autonómia szükségszerűen maga után vonja az NSZK-ban, Nagy-Britanniában és Skandináviában túlsúlyban levő szociáldemokrata szakszervezeteknek azoktól a pártapparátusoktól való megszabadulását, amelyek ezeket a rendszerhez láncolják, mert csak így — elsősorban a bérharcban — válhatnak annak a válasznak közvetlen és szabad kifejezésévé, melyet a munkások a tőkés kizsákmányolás jelenlegi formáira adnak. Ez azonban annyit is jelenthet, mint az osztályok döntő összeütközését kiváltani és a munkásosztály hagyományos szervezeteit bevonni a szociáldemokrácia és a kapitalizmus harcába és kétségbevonni annak a nagy háború utáni kompromisszumnak a jogosultságát, melynek ideológiai és politikai kifejezője ma az osztályharcnak az ún. érett kapitalizmusban történő legyengüléséről szóló elmélet és gyakorlat.

Nyugat-Európában, ahol ezt a kompromisszumot a munkásmozgalom erős szakszervezeti és politikai egysége, valamint a párt és a szakszervezet közös szociáldemokrata vezetése szavatolja, a szakszervezeti mozgalom válsága és megújulása a szakszervezeteket ellenőrző és jelenleg éppen vezető szerepet betöltő munkáspártot is azonnal, méghozzá alapvetően érintené. Ez olyan körülmény, amelyet figyelembe kell venni.

Sergio Garavini

A Wiener Tagebuch 1971. 1. számában megjelent tanulmány nyomán

Az írkérdés történelmi háttéréről

Belfastban, Londonderryben és másutt bombák robbannak, autóbuszokat borítanak fel, üzleteket és hatósági épületeket gyújtanak meg. Egyes városok-nyegedek külső képe ostromállapotra emlékeztet, barikádok zárják el az útkeresztesződéseket, melyeken őrségek teljesítenek szolgálatot, az úttesteken katonai, rendőri és más karhatalmi osztagok cirkálnak. A hírek szerint a katolikusok protestáns templomokat gyújtogatnak, a protestánsok meg katolikus létesítményeket támadnak meg. S még fájdalmasabb, hogy az anyagiaknál sokkal értékesebb emberi életek pusztulnak-vesznek, polgárháború szedi áldozatait.

Hogyha hasonló értesüléseknek nem vagyunk híjával, mégis a harcok okairól, mibenlétéről, a szembenálló erőkről és azok céljairól viszonylag keveset tudunk. Sokszor meg egészen hihetetlennek hangzik, hogy a tudatunkban középkorhoz kötött vallási villongások olyan erővel lángolnak fel az 1970-es évek egyik nyugat-európai államában.

Hogy valamennyire is megközelítsük a kérdést, a mánál mélyebbre kell hatolnunk, a *Zöld sziget* évszázados történelmi fejlődésére kell utalnunk, melynek világánál az itteni rendkívül sokrétű kérdés talán érthetőbbé válik. Hiszen előre bocsáthatjuk: nem csupán vallási villongásokról van itt szó, hanem számos más ellentéttről, mely régóta fennáll, újabb és újabb változatban jelentkezik, időnként letompul, elhalványul, majd ismét fokozódik, bonyolódik, s olykor éppen robbanásához vezet.

Lássuk hát: mit mondanak a történelem annalesei.

Az Ír-szigetet benépesítő lakosság világos születési bizonyítvánnyal rendelkezik: a körülbelül i. e. IV. század óta itt lakó kelták leszármazottja. A skótokkal együtt az írek egy része napjainkig beszéli az örökségként rászállott, kelta nyelvek sorába tartozó ősi gael nyelvet. Az ír szigetlakókat nem érintette sem a rómaiak britanniai hódítása, sem az angolszász és más germán törzsek betelepülése. Persze az ír fejedelemségek azért mindent megtettek a kellemetlen római szomszéd gyengítésére. Az V. századtól, amikor Szent Patrick hittérítő munkája nyomán az itteni kelták felvették a kereszténységet, az iskolák és az egyház révén erősen hódított a latin nyelv, és fokozatosan behatolva a gael nyelvbe, a kettő összeolvadásából kialakult az ír nyelv.

807-ben a kiváló hajósok, a vikingeknek nevezett normann hódítók hatolnak be az Ír-szigetre, nevükhöz fűződik többek között az ír főváros, Dublin alapítása (841). Hatalmuk 1014-ben omlott össze véglegesen, mikor az ország Brian Boru, a „legfőbb király“ feudális királyságában egyesült. Másfél század múlva a normannok a II. Henrik vezetése alatt álló angolokkal összefogva ismétlik meg támadásaikat az írek ellen. Az angol király az 1155. évi pápai adománylevelél értelmében Írország urának nyilvánítja magát, és 1171-ben már ténylegesen a szigetország keleti része urának tekinthető.

Ilyenformán a kis számú ír nép immár több mint 800 esztendeje folytatja önállósági harcát az angol uralom ellen. Az egyetemes történelem évlapjait forgatva bizton állíthatjuk, hogy ha a harc nem is mindig nyíltan, fegyveresen folyt, hanem többnyire békésebb eszközökkel, de nem szünetelt egy pillanatig sem.

A XII—XV. század folyamán az írek eredménytelen ellenállásai közben az angol uralom egyre jobban megszilárdult, az földesurak érkeztek, bevezették az angol törvényeket, elterjedtek az angol szokások, az országot vezető testület döntéseiben a bennszülötteknek egyre kevesebb volt a befolyásuk, szavuk. Nem kerülhették ki a két rózsza harcát sem; az írek egy emberként a fehér rózsza (a York-dinasztia) oldalán harcoltak a címerében piros rózsát viselő Lancaster-család ellen.

Az angliai beháború kedvezett egyes ír földesurak fölemelkedésének, így jutottak 1468 után az ország élére a csaknem királyi hatalommal rendelkező Kildare grófi család tagjai. Mikor azonban a rózsák hosszú háborújában a két család jóformán kiirtotta egymást, s 1485-ben VII. Henrik személyében helyüket egy győztes harmadik: a Tudor-dinasztia foglalta el — Írországban ismét igyekeztek helyreállítani az abszolutisztikus angol fennhatóságot, megtörni az ír kiskirályok hatalmát.

VIII. Henrik, a kegyetlen és szeszélyes zsarnok uralmával az angol fennhatóságot vallási elnyomás súlyosbította. Mikor ugyanis az élesesű uralkodó országa önállóságát úgy igyekezett biztosítani, hogy az angliai katolicizmust a pápai alá-

rendeltségtől elszakította és önálló anglikán államegyházat szervezett, az ír—angol viszony ismét kiéleződött. A tizenöt tájékozatlan ír püspök kezdetben elfogadta ugyan a király által dublini érseknek küldött, az írek által katolikusnak vélt angol George Browne-t, de mikor VIII. Henrik 1541-ben felvette az *Írország királya és egyházfejedelme* címet, és náluk is az anglikán vallást vezette be — nyíltan kitört az ellenségeskedés. A győzedelmeskedő VIII. Henrik és utóda, VI. Edward az anglikán vallás terjesztésének ürügyén megkezdte a katolikus ír birtokosoztály kiszájtását és az ősi hitéhez körömszakadtáig ragaszkodó ír nép fokozódó elnyomását.

A vallással súlyosított nemzeti elnyomás Erzsébet korában két nagy ír felkelés kirobbanásához vezetett. Az első felkelésnek kedvezett V. Pius pápa bullája, mely Erzsébet királynőt kiközösítette, és szentesítette az ellene kitört ír lázadást. A Fitzmaurice vezette ír sereg ügyét segítette 1579-ben Nicholas Sanders angol jezsuita, aki a pápa nevében kegyelmet ígért mindenkinek, aki „Erzsébet, Anglia állítólagos királynője” ellen fegyvert fog. Elfojtása során nemcsak az írek ezrei pusztultak el, hanem legyilkolták a pápától segítségükre küldött 800 olasz lovagot is. Az 1594—1603 közötti széles körű angol-ellenes felkelés is sikertelenül végződött. Megtorlásképpen a felkelőket megfosztották földjüktől, ezt a hűséges angol nemeseknek adományozták. A megtört ír uralkodóosztály jelentős része kénytelen volt elismerni az angol fennhatóságot, és 1640-ig lojális maradt az angol koronához. Ekkoriban alakult ki, főleg Észak-Írországban, az ír-angol származású, hitére nézve jórészt katolikus és angolul beszélő nemesi vezetőréteg. A kérdés az volt, hogy létezését hogyan lehet összeegyeztetni a felsőbbség protestáns kormányával.

A vallási kérdésekben mérsékelt I. Jakab (1603—1625) korában, ha az ír katolikus párt ellenállt is az angol-protestáns behatolásnak, csak alkotmányos eszközökhöz folyamodott. Ennek eredményeként a régebbi központokban sikerült katolikus városatyákat élre juttatnia. Az egyre jobban terjedő puritanizmus azonban türelmetlenül igyekezett tért hódítani Írországban. Az ír—angol ellentét mindinkább vallási köntösbe öltözött, és katolikus—protestáns összeütközésben nyilvánult meg. Egyik legexponáltabb fóruma az Erzsébet alapította dublini egyetem (1591), az anglikán *Trinity College* volt. Bár a királynő és utódai ezzel a főiskolával az angolokhoz és a protestantizmushoz akarták édesgetni a katolikus-ír vezetőréteget, az szívesebben küldte fiait külföldi stúdiumokra, mint a gyűlölt dublini „eretnek-kollégium”-ba, sőt az itt végzeteket kizárta az ír társaságokból. Ennek ellenére nem vitatható az a jótékony szerep sem, amit a dublini egyetem az ír művelődés fejlődésében játszott.

Az ír vezetőréteg ellenállása a XVII. század elején súlyos csapást szenvedett. 1607-ben ugyanis az összeesküvéssel gyanúsított Tyrconnell grófja mintegy száz katolikus nemesel együtt az angol hatalom elleni tiltakozás jeléül elhagyta az országot, s jó részük Franciaországban keresett menedéket. Ezzel nemcsak az ír ellenállás marad egyidőre politikai vezetés nélkül, hanem halálos csapást szenved a katolicizmus éppen a birtokos, gazdag réteg soraiban, a gael nyelv és irodalom egyre jobban háttérbe szorul, és később az észak-írországi kelta Ulster válik a legbritebb tartománnyá. Az angol kormányzat az emigráns nemeseket árulóknak nyilvánította, birtokaikat törvényesen elkoboztatta. Ulster tartomány hat grófságának hatalmas birtokai aztán angol vállalkozók és nemesek, skót katonák és szolgálattevők, valamint lojális helybeliek kezébe kerültek, mégpedig különleges feltételek alapján. Az adománybirtokkal ellátott angoloknak kötelezettséget kellett ugyanis vállalniuk, hogy birtokaikat nem adják bérebe íreknek. A skót szolgálattelvőknek ezt megengedték ugyan, de csak úgy, ha magasabb bérösszegre kötelezték őket. Az ír őslakóknak birtokaik után kétszer akkora bérletösszeget kellett fizet-

njük, mint az angoloknak. Egyes ír nemescsaládok elég nagy földbirtokkal túléltek ezt a nehéz korszakot, de a gazdasági-politikai vezető szerep átcúszott az angol telepesek, adománybirtokosok kezébe. A föld nagy része angol-skót kézbe került; birtokosaik nemcsak törvényes tulajdonosok voltak, hanem ténylegesen is gazdálkodtak.

Az országot gyarmatosítókként előzőlő idegen telepesekkel szemben az ír lakosság egy része a hegyes, terméketlen földekre szorult vissza, s várta a kedvező alkalmat a harc újrazedésére. Nemcsak Ulsterben, hanem Írország más megyéiben is eluralkodtak az angol földbirtokosok, s a régi ír nemesek egy része csak földjei bérlőjeként maradhatott meg; nemegyszer tulajdonosként angol vállalkozók és új nemesek vertek fészket otthonukban. Hogy az angol nyomástól szabaduljon, sok ír nemes áttért a protestáns hitre.

Amikor törvényesíteni akarták az országra kényszerített helyzetet, az 1613—15. évi parlamentben az angoloknak néhány szótöbbséggel sikerült megszavaztatniuk az *ulsteri telepítések* cikkelyeit. A főleg régi írországi nemesekből álló kisebbség (köztük „régí angolok“, kiket „írré vált angoloknak“ is neveztek) küldöttséget mentett a királyhoz a sérelmek orvoslására. I. Jakab király azonban ezt válaszolta nekik: „A pápa a ti apátok *in spiritualibus* és én csupán *in temporalibus*. Ti csupán fél alattvalóim vagytok és ilyenformán csupán fél privilégiumra számíthattok.“

Az 1640 után kibontakozó angol polgári forradalom feltételei között az írek ismét megkísérlik az angol iga lerázását. A felkelés (1645—1652) élén Owen O'Neill állott, aki ír tömegek mellett pápai segítséget is igénybe vett. Sikerült szétzúzni az angol hadsereget, s rövidesen a felkelők kezére került Dublin, miután meghiúsultak az írek megosztására irányuló kísérletek. Az írek a kivégzett király fiát, a walesi herceget, II. Károlyt ismerték el királyuknak, és az angol köztársaság ellen fordultak. Az Írország ellen irányuló angol hadjárat mégsem tekinthető egyszerűen a királpártiak és „reakciós pápisták“ elleni fellépésnek, hanem sokkal inkább az angol újnemesek és burzsoák meggazdagodására s az ír nép elnyomására és kifosztására irányuló akciónak.

Az írek elleni hadjárat vezetését a „vaskezű“ Oliver Cromwell személyesen vállalta magára. 1649. augusztus közepén szállott partra Írországban, és először Dublint foglalta el. Szeptember 3—11. között került sor a hadjárat legborzalmasabb eseményére — Drogheda várának bevételére. A tüzérség és flotta támogatásával lerombolt vár 3000 főnyi helyőrségét az utolsó emberig lemészárolták. „Nem hiszem, hogy megmenekült közülük 30 is“ — írta Cromwell Bradshaw-nak, az Államtanács elnökének. A polgári lakosság egy része a templomban és toronyban pusztult el, melyet ágyúval lőttek; a romok közt menedéket kereső 1000 főnyi katolikus polgárt könyörtelenül legyilkolták, még a csecsemőket is kardéle hányták. Az ostromlók első dühétől megmenekülteket a Nyugat-indiai-szigeteken adták el rabszolgának. Gowran várát ostromolva Cromwell súlyos hitszegéssel mocskolta be nevét. Amikor az ír helyőrség szabad elvonulás mellett feladta a várat, Cromwell elfogatta és főbelövette a csapataikkal távozó tiszteket, a papokat pedig felakasztatta. Az Angliába távozó Cromwell utódjául kijelölt hadvezérek még évekig folytatták Írország hódoltatását. Az írek csapatokba („tories“) szervezkedve erdők-ből és mocsarokból törtek az angol seregekre, és szüntelenül pusztították őket.

1652. augusztus 12-én az eddig használt módszerekhez méltó módon az angol parlament feltette a koronát az írországi irtóhadjáratra: megszavazta az *Act of Settlement for Ireland* törvényt. A leigázott ír lakosságot tíz osztályba sorolva mérték ki a bosszú- és hódoltatási célzatú büntetéseket. Az első öt osztályba soro-

zottakat (a felkelés aktív résztvevőit) fő- és jószágvesztésre ítélték, a valóságban az idetartozó mintegy 150 000 embernek csak kis részét végezték ki. Más büntetett íreket előzésre és vagyonuk $\frac{2}{3}$ részének elkobzására ítélték. Sokakat (akikre nem lehetett rábizonyítani a felkelésben való részvételt) megfosztottak földjük egy részétől. A birtokukban meghagyott földet azonban nem lakóhelyükön, hanem más területeken jelölték ki számukra, jórészt Connaughtban, ahol rossz minőségű földeken kellett gazdálkodniuk.

Marius és Pompejus példájára, Cromwell a legyőzöttek javaiból jutalmazta a győzőket. Az 1653. szeptember 26-án megszavazott törvény értelmében az elkobzott írországi földek felét kiszolgált angol katonáknak adományozta, ezzel földbirtokossá tette őket Írországban, de egyben rájuk bízta a sziget fékentartását. Az ír földek másik fele az állami hitelezőknek jutott. Jelentős földek kerültek angol vállalkozók, spekulánsok és kalandorok kezébe, akik gyors meggazdagodásra törekedve még kíméletlenebbül szipolyozták az ír parasztokat és bérlőket. A törvény főhatása abban jelölhető meg, hogy új angol és puritán nemességet kényszerítettek Írországra, s az ország földterületének mintegy háromnegyed része angol birtokosok tulajdonába ment át. Ilyenformán érvényesült Christopher Hill, az angol forradalom nagy történetírójának megállapítása: „Írország meghódítása, földbirtokosainak és parasztságának megfosztása az angol imperializmus első nagy győzelme és az angol demokrácia első nagy veresége. Mert a hadseregben levő kispolgárság, sok leveller vezető intelme ellenére, eltekintett attól, hogy saját szabadságjogainak megszilárdítását követelje Angliában, és — vallási jelszavaktól félrevezetve — azon volt, hogy az írek szabadságjogait pusztítsa el. Sokan telepesekként Írországba költöztek át.“ Az elnyomott és kifosztott írek pedig a végsőkig meggyűlölték az angolokat, akiket rabszolgatartóiknak tekintettek. Az angolok kegyetlenkedése és törvénytelenkedése a forradalom alatt és után egyik főforrása annak az ellenséges érzületnek, mellyel az írek ma is viseltetnek az angol birodalommal szemben.

A monarchia visszaállítása után, különösen a katolikus II. Jakab idején, az angol elnyomás enyhült, sőt az uralkodó intézkedéseivel igyekezett megnyerni az írek rokonszenvét. Így történhetett, hogy 1689-ben a visszatért Jakabnak — aki vallásszabadságot és az *Act of Settlement* visszavonását ígerte — sikerült a hatalmat kezébe ragadó protestáns Orániai Vilmos ellen a katolikus íreket csatasorba állítania. Az ún. dicsőséges forradalmat képviselő Orániai Vilmos azonban 1690. július 12-én Londonderrynél leverte az írekre támaszkodó II. Jakabot, és az angol polgári-földesúri osztályokat jó ideig Írországra kényszerítette. Ez a gyűlölt dátum egyben az írek számára függetlenségi harcuk nagy tragédiáját, az angol elnyomók és a protestantizmus győzelmét jelképezi. 1691-ben végleg leverték az íreket. Az új király az *Articles of Limerick*ben hajlandó volt szavatolni a vallásszabadságot és a hűségesküit letevő ír felkelőknek kegyelmet adni. Mintegy 7000 felkelő azonban — soraiban az ír vezetőréteg számos tagja, a birtokososztály színe-virága — megtagadta a megalázó hűségeskü, és inkább választotta a franciaországi száműzetés keserű kenyerét. Ennek következménye újabb 750 000 acre-nyi ír föld elkobzása és új angol birtokosoknak való átadása lett az 1699. évi törvény értelmében. Egyetlen század alatt ez volt Írország földbirtokainak harmadik felosztása. A legnagyobb ír nemescsaládok eltűntek, és a megmaradtak az ország földterületének már csak $\frac{1}{7}$ -ét birtokolták. Más intézkedések még jobban meggyűlöltették az angol uralmat. A katolikusoknak — lényegében az íreknek — megtiltották, hogy fegyvert viseljenek, nyilvánosan tanítsanak és bíraskodjanak.

Ilyenformán az angol forradalom semmi jót nem hozott az íreknek, sőt a brit gyarmati uralom teljessé vált Írorszáiban. Egyre határozottabban érvényesültek a tőkés fejlődési tendenciák. A birtokokon racionális módszerek terjedtek el, korszerűbb mezőgazdasági módszerekkel folyt a művelés, a hűbéri viszonyokat tőkés kapcsolatok kezdték felváltani, ugyanakkor az iparban a manufaktúrák léptek az elavult kézművesműhelyek helyébe, az ír kikötők bekerültek az angol világkereskedelem vérkeringésébe. A telepített angolok árnyékában az elszegényedett ír nemesség helyett ír kereskedő-tőkés réteg kezdett felemelkedni. A polgári fejlődés útjára jutott ír nép a XVIII. században új fegyverekkel lépett harci sorompóba, annál is inkább, mert a Hannoveri-dinasztia türelmesebb vallási-nemzeti politikája lélegzethez juttatta. Gael nyelven írott új népi költészet fejlődött ki, mely az ír szabadságról és az angol elnyomás lerázásáról álmodik. Rövidesen az új korszakra jellemző *titkos társaságok* alakulnak, amelyek felkeléseket szerveznek az ország legkülönbözőbb területein. A felvilágosodás századának végén a forrongás csaknem állandósult, és jelentős angol fegyveres erőket kötött le. Ennek tulajdonítható, hogy az észak-amerikai függetlenségi háború idején az angol kormányzat kénytelen alkotmányba foglalt bizonyos szabadságjogokat adni az íreknek (1782). Formális eskü letétele esetén az írek vezetőtisztvisztségekhez juthattak, az ország önálló törvényhozó testületet kapott.

A francia forradalom viszonyai között William Pitt Jr. angol miniszterelnök további engedményekre kényszerült. Az 1793-ban megszavazott ún. *Relief Act* (Alaptörvény) eltörölte a katolikusokkal szemben alkalmazott szigorításokat, biztosította vallásgyakorlásukat és iskolázásukat, valamint részvételüket az ír parlamentben. A katolikusok államköltségen saját királyi papneveldét kaptak Maynooth-ban (1795), s így az íreknek nem kellett szeminaristáikat Franciaországba küldeniük vagy templomaikba francia papokat befogadniuk. Az 1782—1800 között érvényben levő ír Alkotmány értelmében működő parlament biztosítani igyekezett az ország önállóságát, de kísérlete meghiúsult az angol vezető réteg ellenállásán.

Így a békés, parlamentáris eszközök a fegyveres harcra adták át helyüket. A nemzeti mozgalmaknak lendületet adó francia forradalom idején, 1791-ben megalkult az Egyesült Írek (*United Irishmen*) titkos szervezete. Az ellenforradalmi beállítottságú ír katolikus papság tiltakozásával mit sem törődve, a szervezet 1798 májusában angolellenes felkelést kezdeményezett. A Hoche tábornok vezetésével a felkelők segítségére siető francia hajóhadat azonban szétszórta a vihar, a függetlenségi-köztársasági felkelést pedig az angol hadsereg leverte. Pitt miniszterelnök az ország leigázásának törvényes látszatot akart adni. Azért egymillió font sterlinget fizetett ki ír képviselőknek, hogy parlamentjükben 1800-ban megszavazzák az Anglia és Írország uniójára vonatkozó törvényt, az önálló ír törvényhozó testület megszüntetését. A politikai-közigazgatási intézmények vonalán az ír önállóság utolsó maradványait is felszámolták, s alapján véve ez a helyzet maradt érvényben egészen 1920—21-ig.

Vallási-művelődési téren azonban az írek kezdtek előretörni. Kezdték nagyobb számban látogatni a dublini Trinity College-ot, jogot nyertek arra, hogy ügyvédek és orvosok lehessenek. Erős ír középosztály alakult ki, amely fiatal és öntudatos értelmiségtől vezetettve indított harcot a katolikusok teljes egyenjogúságáért. Élűkre O'Connell állott.

Daniel O'Connell (1775—1847) ősi, katolikus ír nemescsaládból származott, akit dominikánusok és jezsuiták neveltek, így már otthonról és iskoláiból magával hozta a protestánsok elleni gyűlöletet. Saját szemével látta Dublinban a felkelést követő angol megtorlást, az ír parlament erőszakos megszüntetését. Már ekkor filippikában

gúnyolva az angol elnyomókat, az ország önállósága elnyeréséért emelt szót. Ettől kezdve több mint négy évtizeden át, családi vagyonát feláldozva lakadatlanul küzdött az írek ügyéért. Személyisége egy népvészér tulajdonságait egyesítette. Kiváló szónok volt, közel tudott férkőzni a nép lelkéhez, beszédeit szenvedély és irónia hatotta át, szavai ébren tartották a nemzeti érzést. Ha O'Connell és társai harcának vallási árnyalata volt is, a katolikus emancipációt írva zászlajukra, mégis lényegében az írek nemzeti egyenjogúságáért küzdöttek. Vágyuk az volt, hogy népüket a polgári fejlődés és az önálló állami lét útjára vezessék. Kezdeményezésükre alakult meg 1823-ban az Ír Egyesület, amely a papság bevonásával minden katolikust igyekezett beszervezni. Az egyesület tevékenységének nagy szerepe volt abban, hogy az angol parlament 1829-ben kénytelen volt kimondani a katolikusok emancipációját (*Emancipation Act*), ami az ír egyenjogúságot hozta meg az államéletben. 1832-ben már 41 ír-katolikus képviselő vonult be az angol parlamentbe. Az új helyzetben, O'Connell 1840-es programjában már az Angliától független Írországi szállításra szállt síkra, megígérve az ír paraszt-bérlőknek, hogy felszabadul országuk parlamentje majd földhöz juttatja őket. Polgári-nemzeti eszméit tízezreket megmozgató népgyűléseken (meetingeken), találkozók, ünnepeken terjesztette. Mikor azonban 1843-ban az angol kormány betiltotta a dublini nagygyűlés megtartását, O'Connell engedelmesre szólította fel a lakosságot. Így éppen a döntő pillanatban hátrált meg, akkor, amikor az írek el voltak szánva akár a fegyveres harc megvívására. Lépésével O'Connell önmagát tette alkalmatlanná az ír szabadságharc irányítására, és népszerűségét elvesztve fokozatosan háttérbe szorult.

A szabadversenyen alapuló kapitalizmus és az ipari forradalom kibontakozásának feltételei között az ír társadalomban is nagy változások mentek végbe. A parasztok java része nagybirtokok felaprózott parcelláin, kis gazdaságában bérlőként tengette életét. Egy ilyen önálló bérleti farm elnyerése volt a vágya a földesurak szolgálatában dolgozó agrárproletárok mindegyikének; a konkurencia magas bérletösszegekhez és szörnyű nyomorhoz vezetett.

Hatalmas vándormozgalom indult meg két irányban. Az életlehetőségétől jóformán megfosztott falusi lakosság egy része az ipari forradalom teljében levő Angliában keresett megélhetést, az angol gyarmati gazdaságpolitika következtében Írországiban ugyanis alig volt ipar. Az angol tengeri kereskedelmet gyámolító *hajózási törvények* teljesen tönkretették az ír hajótulajdonosokat, amit súlyosbított az az 1721-es törvény is, amely megtiltotta nekik, hogy Indiával, Kínával és Perzsiával kereskedjenek. Vámpolitikájával az angol kormányzat hozzájárult az ír gyapjúipar hanyatlásához. A tőkés nagyipar feltűnő módon főleg az angol-protestáns többségű Észak-Írországiban fejlődött ki, jórészt itt épültek a vasútvonalak is. Az ország többi része viszont erősen lemaradt a gazdasági-technikai haladásban. Az ír nincstelenek nagy tömege vándorbotot véve a kezébe, az angol gyárvárosokba és kikötőkbe özönlött, azok szélén valóságos ír nyomornegyedek alakultak ki (1830-ban például Londonban 120 000, Glasgow-ban 40 000 ír élt). *A munkásosztály helyzete Angliában* című, 1845-ben megjelent könyvében Engels élénk színekkel ecseteli

az ír elvándorlás okait és az angliai írek szörnyű nyomorát. A koldusszegény ír munkás éhbérért volt kénytelen Angliában munkát vállalni, és nemegyszer akaratlanul akadályozta az angol proletariátus magasabb bérért és jobb életfeltételekért vívott osztályharcát. „Minden nagyváros legrosszabb negyedeiben írek laknak... A pincelakó családok többsége majdnem mindenütt ír eredetű” — írja Engels.

Az ír kivándorlók másik része az „ígéret földje”, Amerika felé vette útját. 1950-es demográfiai felmérés szerint az Amerikai Egyesült Államok lakosságának 9,3%-a ír származású. Ha ehhez hozzáadjuk az itt nem szereplő észak-írországi íreket is, részarányuk jóval meghaladja a 10 százalékot.

Írország népének kivándorlása a XIX. század közepén és végén az emberiség történetében eddig ismeretlen arányokat öltött. Az 1800-as 4,5 millióról természetes szaporodással 1841-ben 8,5 milliónyi népességre duzzadt Írország néhány évtized alatt lakossága felét elvesztette. A kivándorláson kívül ebben szerepe volt az 1846—49-es rossz burgonyatermés következtében előállott éhínségnek és járványoknak is.

A kivándorlásnak lendületet adott az 1848 júliusában kirobbant ír nemzeti felkelés vérbefojtása. Ennek vezetésében a főszerepet az 1842-ben — Mazzini példájára — létrehozott *Ifjú Írország* titkos szervezett játszotta, melynek *Nation* néven saját lapja volt. A felkelést követő angol megtorlás után még hangsúlyozottabban érvényesült az ország demográfiai hanyatlása.

Az amerikai kivándorlás kiszélesítette az ír nemzeti mozgalmat. Ezután nemcsak otthon, Írországban alakultak nemzeti felszabadító szervezetek, hanem az „újhazában” is. 1858-ban az amerikai írek létrehozták a féniek mozgalmát. A kispolgári „féniek szövetsége” 1867-ben Írországban anarchista-terrorista módszerekkel előkészített sikertelen felkelést szervezett. Leverése után a felkelés három vezetőjét még az év november 23-án Manchesterben kivégezték. Ez a nap azóta nemzeti gyásznap Írországban.

1869-ben Dublinban megalakult az I. Internacionálé írországi tagozata. Ezzel a proletariátus legjava saját társadalmi felszabadulását a nemzeti felszabadulás ügyével igyekezett összekapcsolni, és az ír mozgalomnak egészen új irányt szabott. Ez a kettősség később más, szocialista tendenciájú szervezetek harcában is megfigyelhető.

Az ír nemzeti mozgalom új és új harci formákat alkalmazott. 1873 novemberében létrejött a Home Rule egyesület, mely 1877-ben Ír Nemzeti Párttá alakult át. Határozott társadalmi követelésekkel kezdett fellépni a demokrata M. Davitt-tal az élen 1879-ben megalakult paraszti tömegszervezet, az Agrárszövetség (*Land League*), amely nemcsak bojkottálta az angol landlordokat, hanem egyenesen kiszármazásukat követelte. Akciói annyira veszélyessé kezdtek válni az angol tőkésföldesúri elnyomó rendszerre nézve, hogy 1881-ben a parasztligát feloszlatták, vezetőit pedig börtönbe zárták.

A tisztánlátó angol államférfiak előtt egyre világosabbá vált, hogy a robbanás elkerülése végett az írkérdést törvényesen kell rendezni. Ezzel magyarázható, hogy a liberális W. E. Gladstone miniszterelnök 1882. május 2-án kilmanhaimi börtönben felkereste Ch. Parnell ír vezetőt, és megegyezett vele az ír autonómia megadásában. Négy nap múlva ír terroristák meggyilkolták Cavendish-t, Írország első angol államtitkárát és helyettesét. Gladstone így sem tett le végleg a békés megegyezésről, s 1886-ban és 1893-ban ismételten javaslatot terjesztett az angol törvényhozás elé az ír önállóság ügyében. De javaslata megbukott a lordok ellenállásán.

Az ír nemzeti függetlenségi mozgalom ugyanis egyre erőteljesebben beleütközött nemcsak az angliai, hanem az írországi angol tőkés-földesúri osztály heves ellenállásába, mely Írország önállósulásától saját gazdasági-politikai vezető szerepét féltette (megjegyzendő: ma is ezek az erők az észak-ír kérdés megoldásának fő akadályai). Elsősorban Észak-Írországban, Ulster tartományban erős angol-protestáns „unionista” mozgalom bontakozott ki, mely az ír törekvésekkel szemben az Angliával való államszövetség gondolatát képviselte.

Az ellentétes politikai álláspontok kikristályosodásaként két párt állott egymással szemben: a függetlenségi-nacionalista íreké és az „unionista” angoloké. Az ír nemzetiek ügyét segítette az 1896. május 29-én J. Connolly vezetésével megszerzett köztársasági Szocialista Párt, amely a függetlenség ügyét összekapcsolta a társadalmi felszabadulásért, a szocializmusért folytatott harccal. A hatalom birtokában levő angol „unionisták” mindent megtektek az ír mozgalom ellensúlyozására. Így ütközött össze egymással egyre élesebben a főleg szegényparaszti, munkás és kispolgári rétegekre támaszkodó ír nemzeti mozgalom a gazdag nagybirtokos, kereskedő és ipari tőkés elemekre támaszkodó, írországi protestáns angol vezetőosztállyal és kapott a nemzeti harc mindinkább társadalmi tartalmat, öltötte magára az osztályharc határozott jegyeit. Ezen mit sem változtat az a tény, hogy az 1905-ben szervezett *Sinn Fein* („Mi magunk”) párt inkább kispolgári, értelmiségi és burzsoá vezetés alatt állott. Hiszen ez a párt hazafias jelszavaival, az angol gazdag réteg ellen uszítva igyekezett levezetni az ír szegénységben felgyülemlett társadalmi elégedetlenséget.

Az ellentétek ismét annyira kieleződtek, hogy a helyzet robbanással fenyegetett. Végül az első világháború előestéjén, 1914. május 24-én, két évi vita után az angol parlament kénytelen volt elfogadni az ír autonómiát biztosító *Home Rule*-törvényt. Jellemző, hogy az észak-írországi angol „unionisták” azonnal harcba fogtak a törvény életbeléptetésének elodázására, s ezzel a polgárháború veszélyét idézték fel. Az angol kormány a feszültséget úgy igyekezett levezetni, hogy a világháborúra való hivatkozással a törvény alkalmazását elhalasztotta.

A lépés természetesen az íreket tüzelte fel, olyannyira, hogy azok 1916. április 24-én az amerikai honfitársaik támogatásával, J. Connolly, R. D. Casement, P. H. Pearse és M. Collins baloldali simfeinisták vezetésével Dublinben felkelést robbantottak ki. A felkelés a független ír köztársaság kivívását tűzte zászlajára. Hét napig tartó véres harcokban az angol hadsereg felülkerekedett ugyan, de a brit hatóságok többé nem voltak képesek úrrá lenni a mindjobban erősödő népi mozgalmon, mely több helyütt partizánharcokat eredményezett. Az ír hazafiak alakulatai angol katonai posztokat és rendőrörsöket támadtak meg, protestáns-angol városokat, negyedeket és létesítményeket gyújtottak fel.

1918—1921 között az írkérdés újabb fordulópontjához érkezett. 1918. január 21-én a westminsteri parlamentben Írország számára fenntartott 102 képviselői mandátumból 73-at a *Sinn Fein* párt szerzett meg. Az 1919-ben Dublinban összeült önálló ír parlament kinyilvánította az ország függetlenségét. Megalakult a *Sinn Fein* párt titkos katonai szervezete, az Ír Köztársasági Hadsereg (IRA), s De Valera vezetésével forradalmi kormány létesült.

Az ír felszabadító háború nyomása alatt az angol kormánynak engednie kellett. 1920. december 23-án az angol parlament törvényt fogadott el (*Government of Ireland State*), majd javaslatot terjesztett az ír nemzeti mozgalom vezetői elé, hogy Írország kormányzását bízzák két egyenlő hatalommal vezető parlamentre és kormányra, az egyik Észak-Írország hat megyéjét (Ulster tartomány) igazgassa, a másik pedig az ország többi 26 megyéjét alkotó Közép- és Dél-Írországot. Egy

év múlva, 1921. december 6-án Nagy-Britannia és Írország képviselői szerződést írtak alá, melynek értelmében Írország Ír Szabad Államként domíniumi státútumot kap, és a Brit Nemzetközösség tagjai sorába lép. Észak-Írország azonban, politikai vezetőtestületekkel az élén, közvetlen brit fennhatóság alatt maradt.

A rendezés idején a Sinn Fein párt jobb- és baloldali szárnyra szakadt. Az utóbbi De Valera vezetésével az egyezményt nem ismerte el s az IRA támogatásával harcba kezdett Észak-Írországnak az Ír Szabad Államhoz való csatlakozásáért és a köztársaság kikiáltásáért. A tényleges hatalom a jobboldali sinnfeinisták képviselője, W. T. Cosgrave, az ír végrehajtó tanács elnöke kezében összpontosult, amely leverte a népi erőket. Röviddel azután, 1923. december 3-án az Ír Szabad Állam, Észak-Írország és Anglia szerződése révén szentesítették a két Írország létezését.

A fegyveres harcban vereséget szenvedett De Valera, szakítva előbbi, radikális politikájával, parlamentáris útra tért, ellenzékbe vonult, és létrehozta a *Fianna Fail* („Sorstársak“) nevű köztársasági pártot, mely követelte az angol királynak tett eskü elutasítását. Programjával az 1932. évi választásokon győzelmet aratott. Utó év múlva, 1937. december 29-én az Ír Szabad Állam független és szuverén állammá nyilvánítja magát. Később az ír parlament formálisan is megszüntetett minden alkotmányos kapcsolatot Angliával, a II. világháború idején pedig semleges maradt. Végül 1949. április 18-án az ír parlament kimondta az Ír Köztársaság megalakulását, és kilépett a Brit Nemzetközösségből. 1955-ben Írország az ENSZ tagállama lett. 68 895 km²-nyi területén mintegy 3 millió lakos él, fővárosa Dublin.

Nem tartozik történelmi áttekintésünkhöz Észak-Írország jelenlegi helyzetének vizsgálata. Egy-két vonásra, tendenciára mégis rámutatunk mint a történelmi fejlődés szükségszerű következményére.

Írország napjainkig kettéosztott állapotban maradt. Az elnyomás hosszú évszázadai alatt az Ír-sziget lakosságának többsége átvette az angol nyelvet, és csak kis része (főleg az eldugottabb vidékek parasztsága) őrizte meg anyanyelveként az ősi gael nyelvet. De bármelyik nyelvet beszélték vagy beszélnek, a nemzeti eszményekért folytatott harcban az ír tömegeket a katolikus hit közössége és az angolgyűlölet tartotta össze. A protestáns angolokkal szemben az írek katolikusok, és a katolikus egyházukért, mivoltukért vívott harc lényegében egyik ősi intézményükért folyó fanatikus küzdelem: a kiváltságos, elnyomó angolokkal szembeni fellépésnek tekintik a protestantizmus elleni támadást. Az északi-írországi katolikus—protestáns ellentétnek tehát történelmileg kialakult nemzeti-nemzetiségi összefüggései vannak.

Nem szabad elfelejteni, hogy az Egyesült Királysághoz tartozó Észak-Írország (fővárosa: Belfast) 13 564 km²-nyi területén mintegy másfélmillió ember él, ebből egymillió protestáns mellett félmillió katolikus. A belfasti kormány autonóm kormányzati jogokat gyakorol széles hatáskörrel, de a honvédelem, külügy és gazdasági élet feletti ellenőrzés révén Észak-Írország Londontól függ. Itt 50 év óta protestáns hatalom érvényesül, a gazdag réteg jórészt protestáns-angol, kis részben ír, a katolikusok nagy része pedig a szegényparasztság, agrár- és ipari proletariátus és kispolgárság sorába tartozik. A protestánsok $\frac{2}{3}$ -os arányuknál jóval nagyobb többséggel (46 képviselő) rendelkeznek az észak-írországi parlamentben, az $\frac{1}{3}$ -ot kitevő katolikusok egyhatodnál is kevesebbel (9 képviselő). A helyi igazgatási szervezetekben a helyzet még igazságtalanabb, itt a választójog erősen kedvez a földtulajdonosoknak, a gazdag polgárságnak, és kizárja a munkanélkülieket, nincsteleneket. A megkülönböz-

tető jogi helyzet tulajdonképpen az angol-protestáns szupremácia legfőbb biztosítója. A katolikus munkanélküliek száma kirívó módon háromszorosa a protestánsokénak, a katolikus többségű Londonderryben (52 000 lakos, ebből 30 000 katolikus) a helyi kormányzás hagyományörző módon protestáns kézben van. A helyi törvények a protestánsoknak kedveznek, igazságtalan módon juttatják őket többséghez a grófságok és városok tanácsaiban. Ezért a katolikusok főkövetelése One man, one vote (Egy ember — egy szavazat). A politikai egyenjogúságért küzd a Polgári Jogok Egyesülete (*Civil Right Association*), mely óriási tömegeket mozgat meg. A katonasággal, rendőrséggel és más karhatalmi erőkkel rendelkező angol protestánsok egyelőre kezükben tartják a hatalmat. A karhatalmi alakulatok közül az írek előtt a legyülöltebb a protestáns önkéntesek részvételével szervezett, a rendőrséget kiegészítő ún. *B-special* formáció.

Észak-Írország földrajzilag az Ír-sziget szerves része, egykor pedig politikailag-államilag Írországhoz tartozott, demográfiai, nyelvi és vallási jellegét hosszú évszázadok alatt erőszakos módon, telepítésekkel változtatta meg az angol királyság. Az írek még így is a lakosság egyharmadát alkotják, s rohamos szaporodásuk alapján sokan azt jósolják, hogy rövidesen utolérik az angolokat. Az ír nacionalisták azért harcolnak, hogy Észak-Írországot az Ír Köztársasággal egyesítsék. Így pl. a Sinn Féin párt, melynek fegyveres szervezete az IRA. Kétségtelen, hogy az egységmozgalom a széles ír-katolikus lakosság támogatását élvezi.

A nacionalista irányzatok mellett egyre erőteljesebben érvényesül egy szocialista tendencia, amely nem a mindenáron való egyesítést akarja, hanem más gazdasági-társadalmi alapért küzd mindkét Írországbán. Olyan irányzat ez, amely a vallási megosztottsággal szemben a nincstelenek egységét hangsúlyozza. Azt vallja, hogy a szegényeknek — akár katolikusok, akár protestánsok — semmit sem nyújt a polgári Írország. Az irányzat egyik vezetője Bernadette Devlin, „Észak-Írország Jeanne d'Arc-ja“, ez a 24 éves diáklány, Londonderry katolikus munkásnegyedének képviselője, aki szocialistának vallja magát. Küzd „az összes jogfosztottakért“, a „munkásosztályért“, Észak-Írország gazdagok uralta állama, annak erőszakszervezete, kormánya, parlamentje, jogfosztó alkotmánya ellen. Bár katolikusnak vallja magát, nem a katolikusokért és a protestánsok ellen harcol, hanem mindkét Írország „igazságtalan rendje“, a tőkésrendszer ellen, „egy jobb életért“ és az „igazságért“.

A munkásosztály legjava a főleg angol uralkodó osztály vallási-megosztó politikájával szemben hangsúlyozza az elnyomott, kifosztott tömegek osztályharcát az angol és ír nagyburzsoázia ellen, olyan állam létrehozásának szükségességét, amelyben egyenjogúság van, a jog, emberség és igazság érvényesül.

E különböző társadalmi-politikai alapon álló ír mozgalmakat egyaránt veszélyesnek tartja az angol-protestáns polgárság. Ian Paisley, a militáns protestáns klérus egyik szélsőséges képviselője a „katolicizmust, ortodoxizmust, pacifizmust és kommunizmust“ egy kalap alá veszi.

Az észak-írországi harcok ma is többnyire vallási köntösben, katolikus—protestáns ellentét formájában jelentkeznek, másrészt ír—angol nemzeti ellentétek vonásait viselik magukon. Egyre határozottabban kirajzolódik azonban a harcok vallási-nemzeti ellentéteknél mélyebb, osztályellentétekből eredő társadalmi tartalma.

Csetri Elek